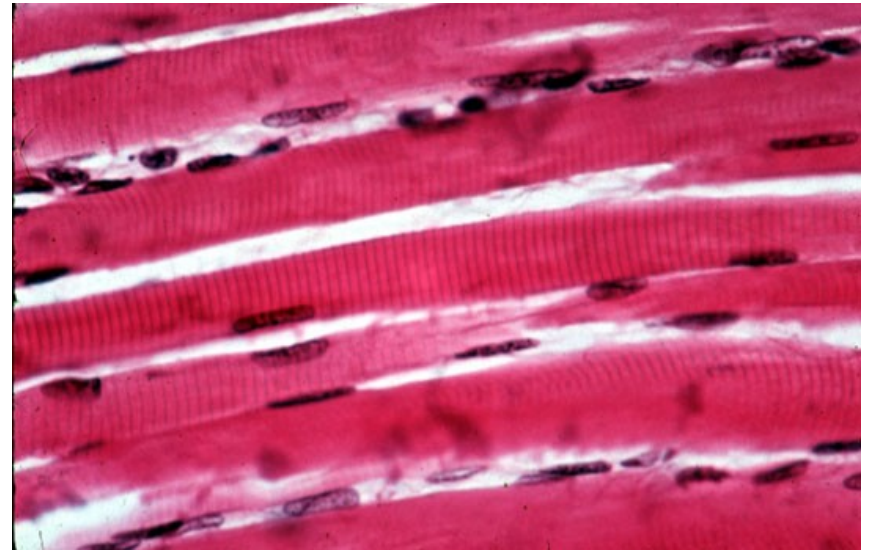

6. kafli: vöðvar

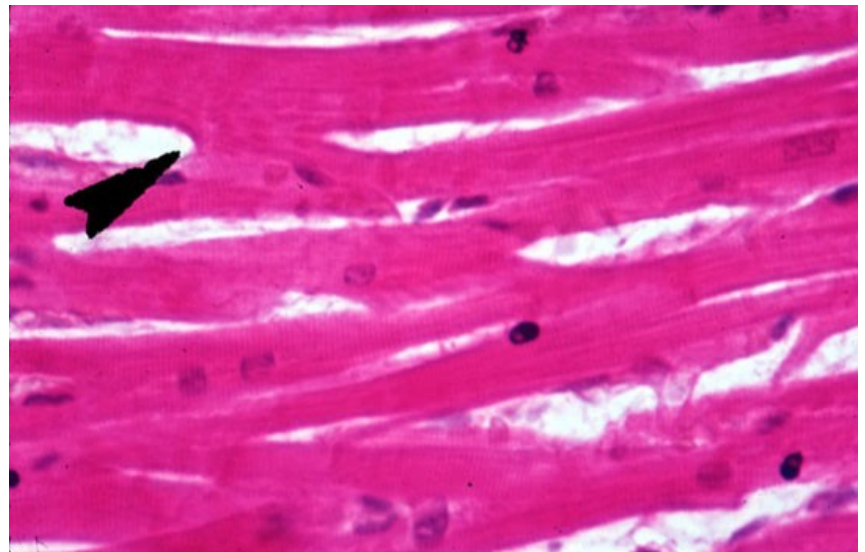
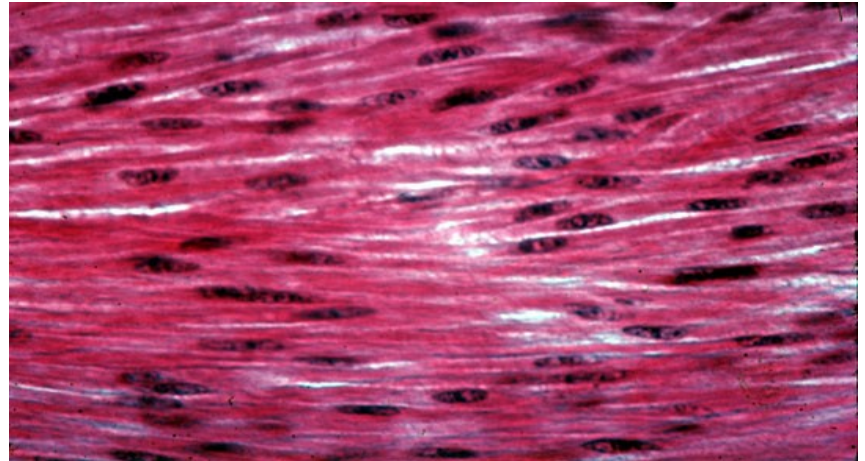
Þrjár gerðir vöðvavefs

- Beinagrindarvöðvar
  - oftast tengdir beinum
  - frumur langar, margkjarna og þverrákóttar
  - viljastýrðir

Þrjár gerðir vöðvavefs

- Sléttir vöðvar
  - eru í innri líffærum (æðar, meltingarvegur o.fl)
  - frumur einkjarna án þverráka
  - ósjálfráðir
- Hjartavöðvi
  - myndar stærsta hluta hjartaveggsins
  - frumur einkjarna og þverrákóttar
  - ósjálfráður dregst saman án utanaðkomandi boða (sjálfvirkur)

Hlutverk vöðvavefs

- Hlutverk vöðvavefs
  - Líkamsstaða
  - hreyfing líkama
  - Stjórnun á rúmtaki líffæra og hreyfing á efni innan líkamans
  - Varmamyndun

Eiginleikar vöðvavefs

- Eiginleikar vöðvavefs
  - Ertanleiki (excitability)
  - Samdráttarhæfileiki (contractability)
  - Teygjanleiki (endurheimtir fyrri lögun eftir teygju eða samdrátt) (=stretchability og elasticity)

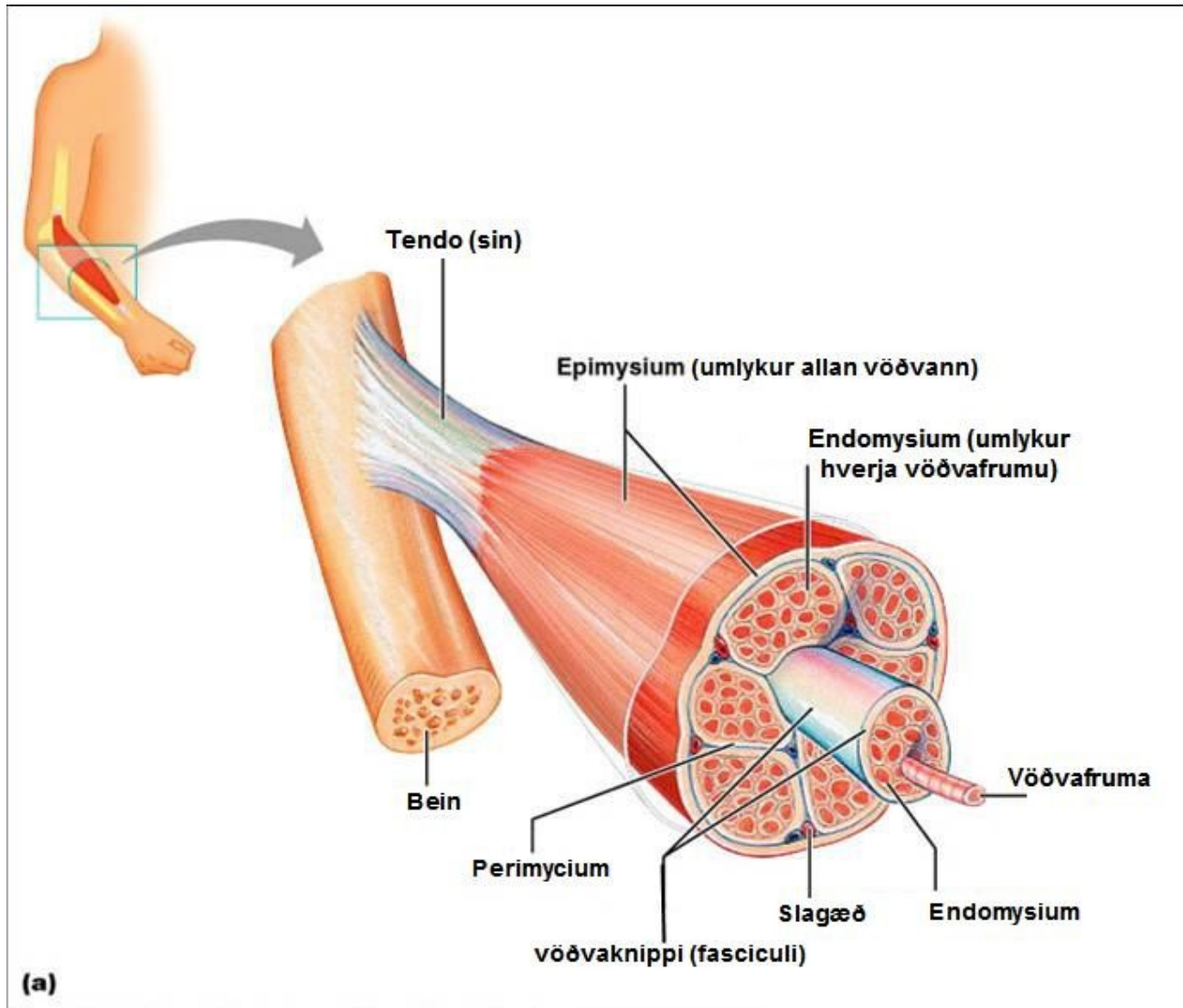

Bandvefskerfi vöðva

- Fascia (fell) er bandvefshimna undir húðinni (grunnara fasciur) , umhverfis líffæri og vöðva (djúpar fasciur)
  - Epimycium (vöðvahula) klæðir heilan vöðva
  - Perimycium (vöðvaknippishula) klæðir vöðvaknippi (**fasciculi**) (10-100 vöðvafrumur)
    - Er það sem við sjáum oft með berum augum í kjöti
  - Endomycium (vöðvaþráðahula) klæðir einstaka vöðvaþræði

Uppbygging vöðva

Sinar (tendo)

- Sinar (tendo) og sinafell (aponeurosis) tengja vöðva við bein, annan vöðva eða húð
- Sinar eru úr þéttum reglulegum bandvef
- Sinar eru framhald af bandvefnum sem umlykur vöðvann,

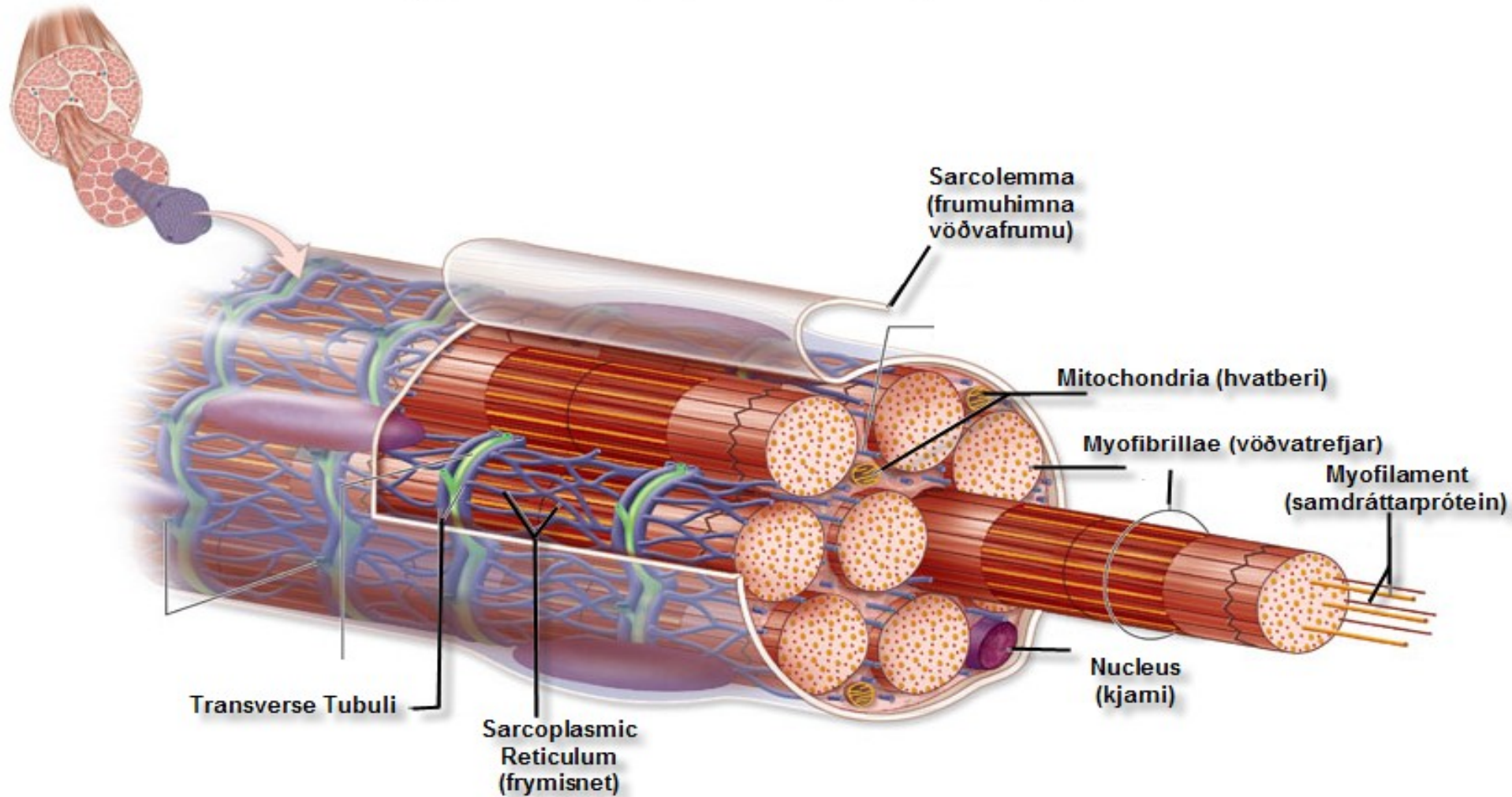

Frumur beinagrindarvöðva

- Frumuhimna vöðvafrumu (**sarcolemma**) hefur píplulaga innfellingar (þverpíplur =transverse tubuli)
- Margir kjarnar í hverri frumu
- Margir hvatberar (mikill brunni)
- Vöðvarauði (**myoglobin**) sem bindur súrefni
- Frymisnet (**sarcoplasmic reticulum (SR)**) sem geymir kalsíum jónir (Ca^{2+}) í hliðarsekkjum
- Vöðvatrefjar (**myofibrillae**) sem raðast upp í samdráttareiningar (**sarcomere**)

Fínbygging beinagrindarvöðva

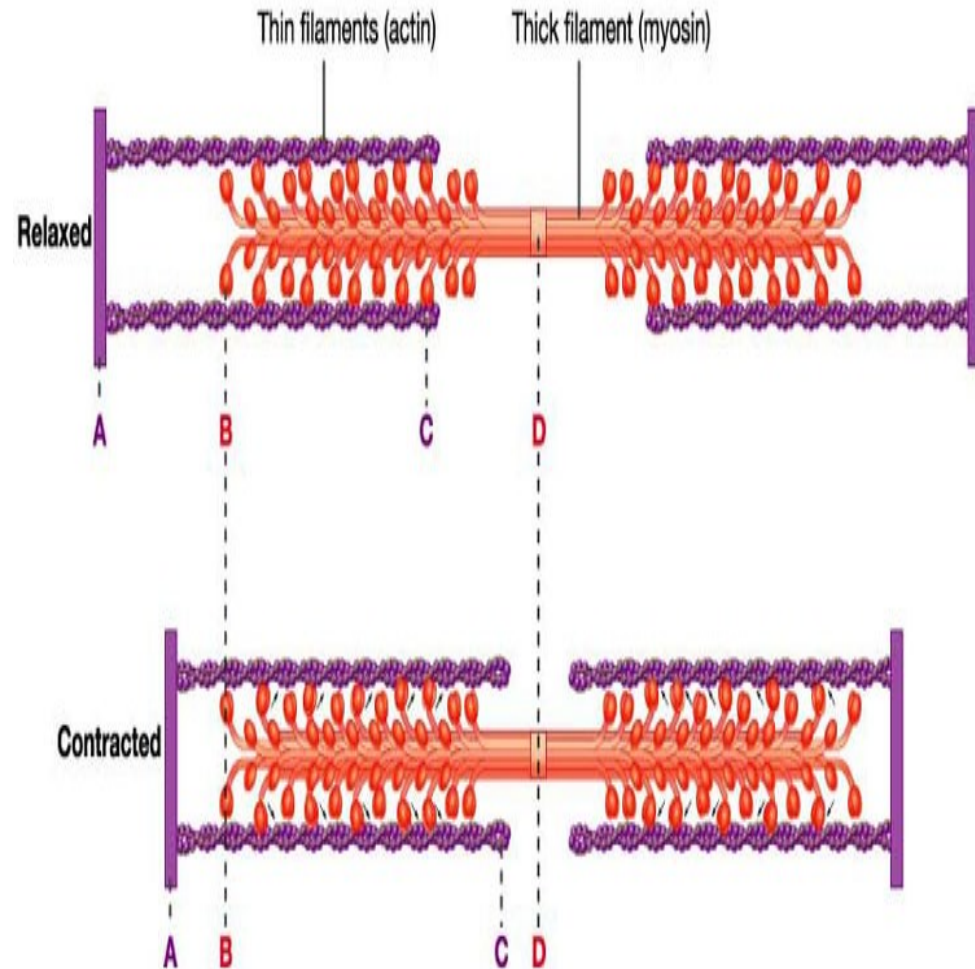
Samdráttarprótein

- Vöðvatrefjar (myofirillae) eru búnar til úr enn minni einingum, samdráttarprótein (myofilamentes)
  - **Myosin** (thick filaments)
    - Með haus (krossbrýr) og hala
    - Hausar (krossbrýs)
      - Snúa alltaf frá miðju
      - Bindistaður fyrir Actin og ATP
  - **Actin** (thin filaments)
    - Líkist snúinni perlufesti
    - Með bindistað fyrir myosin
      - Er í skjóli af tropomyosin

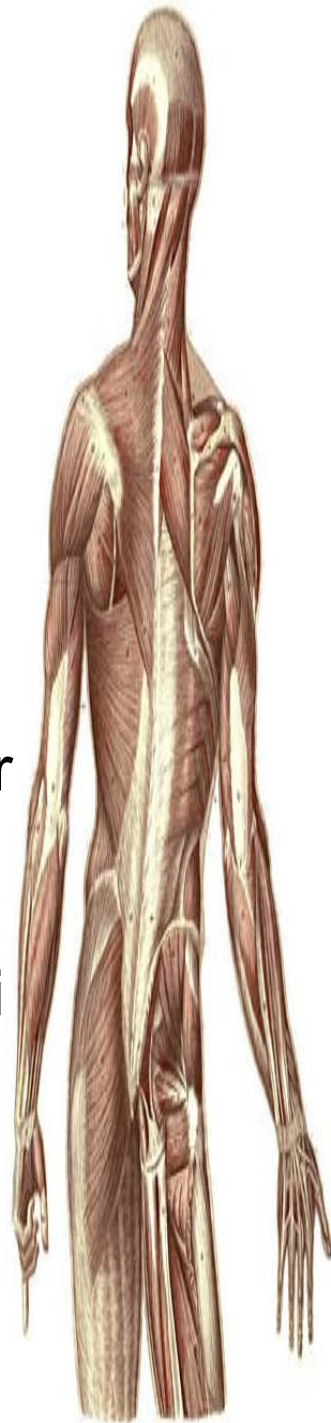
Samdráttarprótein

- Samdráttarpróteinunum er raðað þannig að þau skarast
- Samdráttareining (**sarcomere**) er afmörkuð eining samdráttarpróteina
  - Nær frá einni z-línu til annarrar

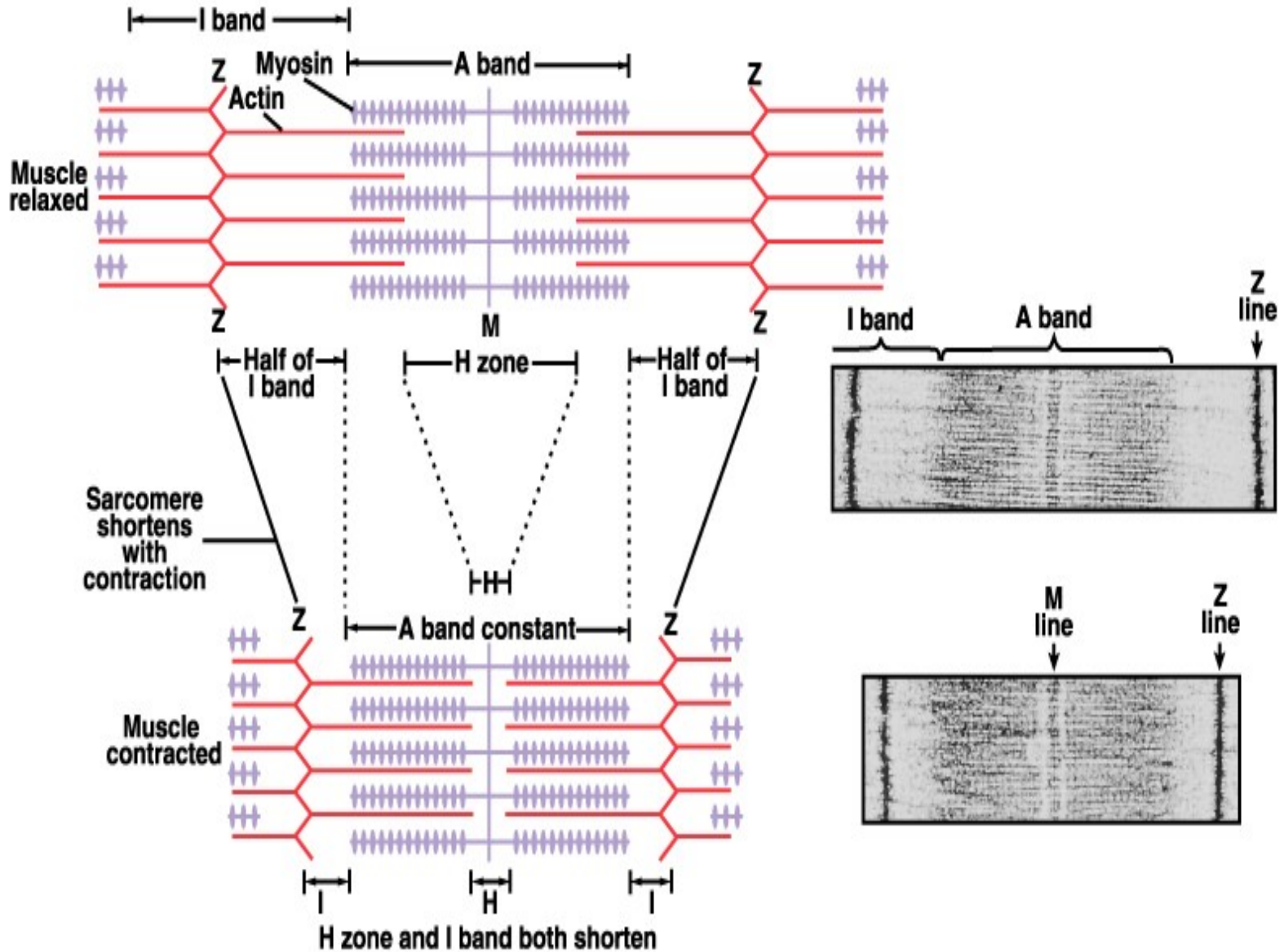

Hvernig styttist vöðvi? (sliding filament theory)

- Vöðvasamdráttur verður þegar myosínhausar “ganga eftir” aktín þráðunum frá báðum endum samdráttareiningar (sarcomere)
- Aktín þræðirnir dragast í átt að miðju
- H- bönd og I-bönd styttast
- Z-línur færast nær hver annarri og hver vöðvaliður (sarcomera) styttist
  - Segja má að mýósín dragi aktínið yfir sig
- Ca^{2+} (kalsíum) afhjúpar bindistað mýósíns á aktíni
  - Ef vantar Ca^{2+} , þá verður enginn vöðvasamdráttur

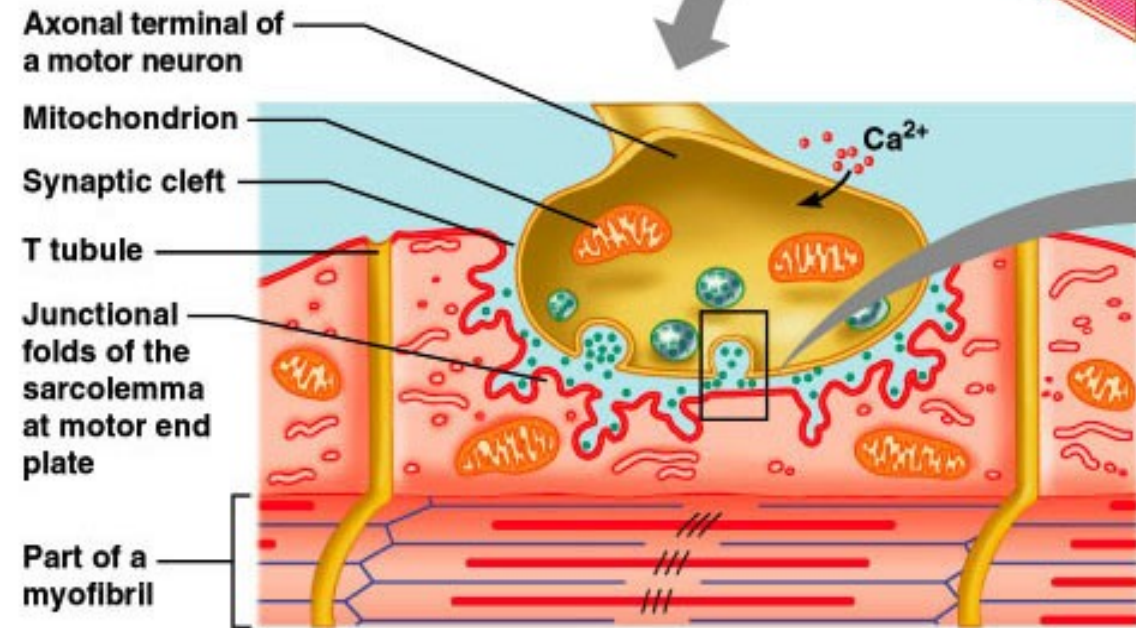
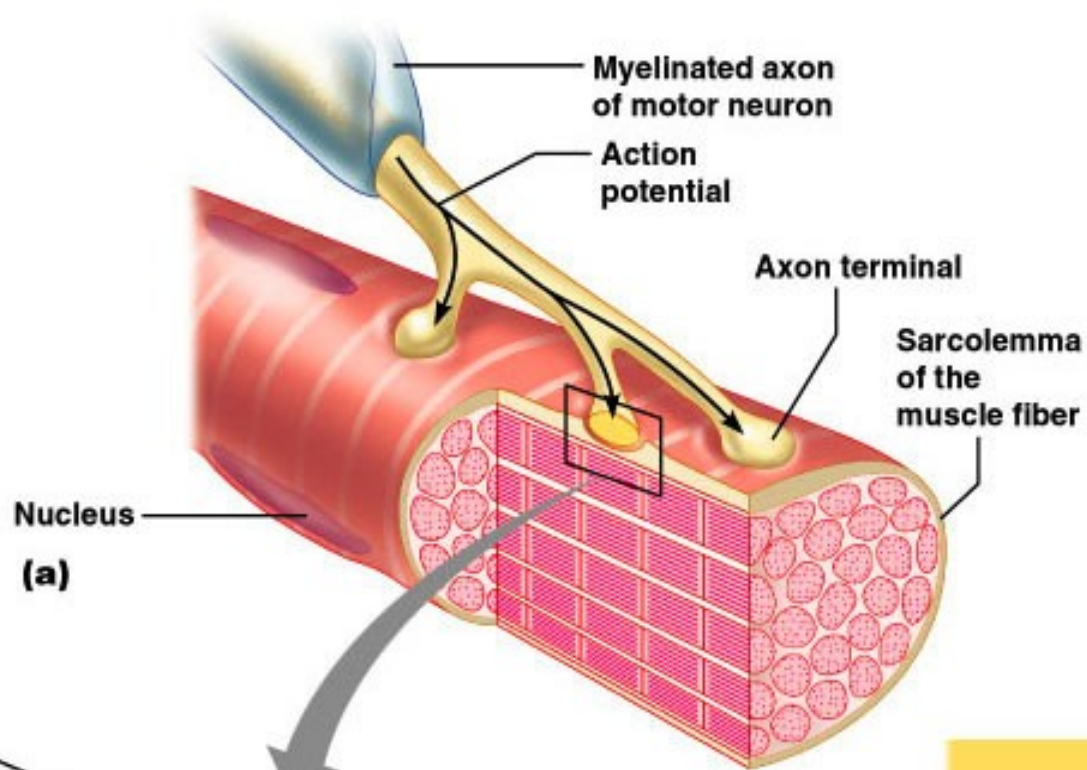
Vöðvasamdráttur

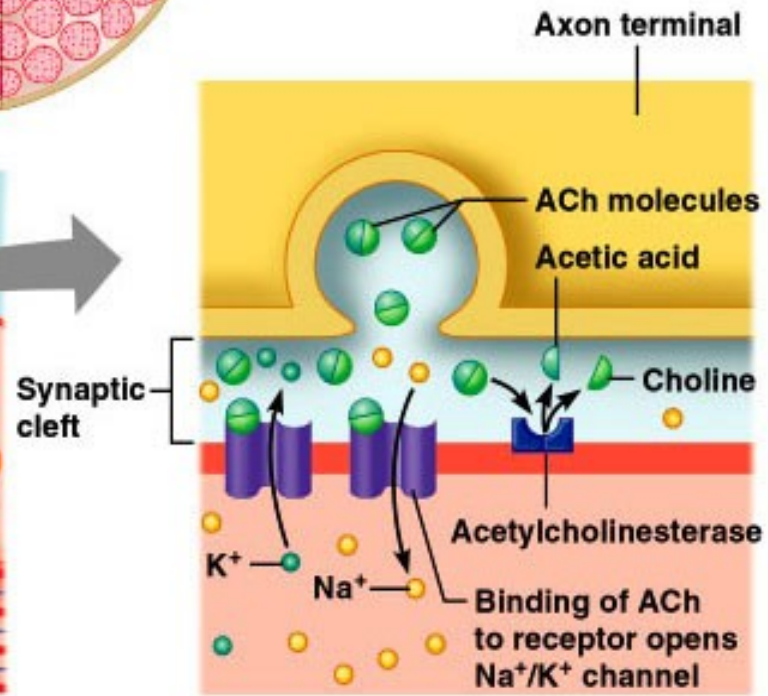
Tauga - vöðvamót

- Tauga-vöðvamót (neuromuscular junction) eru þar sem hreyfitaugafruma og vöðvafruma mætast
  - Hver hreyfitaug tengist mörgum vöðvaþráðum
- Tauga-vöðvamót innifela
  - Símaenda taugafrumunnar (axon terminal) sem losar taugaboðefni
  - Endaplötu vöðvafrumunnar (end plate) sem hefur viðtaka fyrir taugaboðefnið

(b)

(c)

Boði miðlað frá taug til vöðva

- Taugaboð berst eftir síma hreyfitaugafrumu og nær að símaenda
- Taugaboðefnið acetylkólín (ACh) losnar úr símaendanum við útfrymun
- Boðspenna myndast í vöðvanum þegar ACh binst viðtaka => Ca^{2+} losnar úr SR (frymisnetinu) => bindistaður mýósíns á aktíni afhjúpast => mýósín getur tengst aktíni => vöðvasamdráttur
  - Þetta kostar orku (ATP)

Vöðvatónus

- Þó allur vöðvinn sé ekki í stöðugum samdrætti er oftast einhver hluti hans virkur
- Þessi stöðugi, ófullkomni, ómeðvitaði vöðvasamdráttur sem kallast “tónus”, veldur ekki hreyfingu en er nægur til að viðhalda líkamsstöðu

Efnaskipti rákóttra vöðva

- Vöðvafruma, líkt og allar aðrar frumur líkamans notast við ATP til starfa sinna
- ATP er orkugjaldmiðill frumunnar
- ATP er gert úr
  - Adeníni (sem er niturbasi)
  - Ríbósa (sem er sykra)
    - Adenín og ríbósi kallast saman adenósín
  - Þremur fosfat (P) atómum
- Orkan í ATP liggur í tengjunum á milli fosfatanna

Efnaskipti rákóttra vöðva

- ATP
  - Adenín – P~P~P
- ADP
  - Adenín – P~P
- AMP
  - Adenín - P

- ~ stendur fyrir orkuríku tengin
- Þegar þessi tengi rofna, þá losnar orka

Efnaskipti rákóttra vöðva

Til að vöðvi geti dregist saman þarf hann ATP

Hvaðan kemur það ATP sem vöðvinn notar?

- ATP birgðir í vöðvanum
  - Endist mjög stutt (örfáar sekúndur)
- Niðurbrot á creatín fosfati (CP)
  - endist í 10-15 sek (100 m hlaup)
  - Creatín fosfat hefur posfathóp. Þennan fosfathóp (P) er hægt að taka af CP og bæta á ADP og mynda þannig ATP
- Niðurbrot á sykri með loftfirrðri öndun (glycolysis)
  - Þetta veldur uppsöfnun á mjólkursýru og getur því ekki gengið lengi (3-400 metra hlaup)
  - Loftrirrð öndun gefur orku strax en gefur aðeins 2 ATP per mól glúkósa
- Niðurbrot á fæðuefnum við bruna (aerobic respiration)
  - Áhrifamesta leið vöðvans til að afla sér ATP (maráponhlaup)
  - Loftrirrð öndun gefur 36 ATP per mól glúkósa (18 sinnum meira en loftfirt öndun) og er þetta því sú leið sem líkaminn notar langmest til orkumyndunar

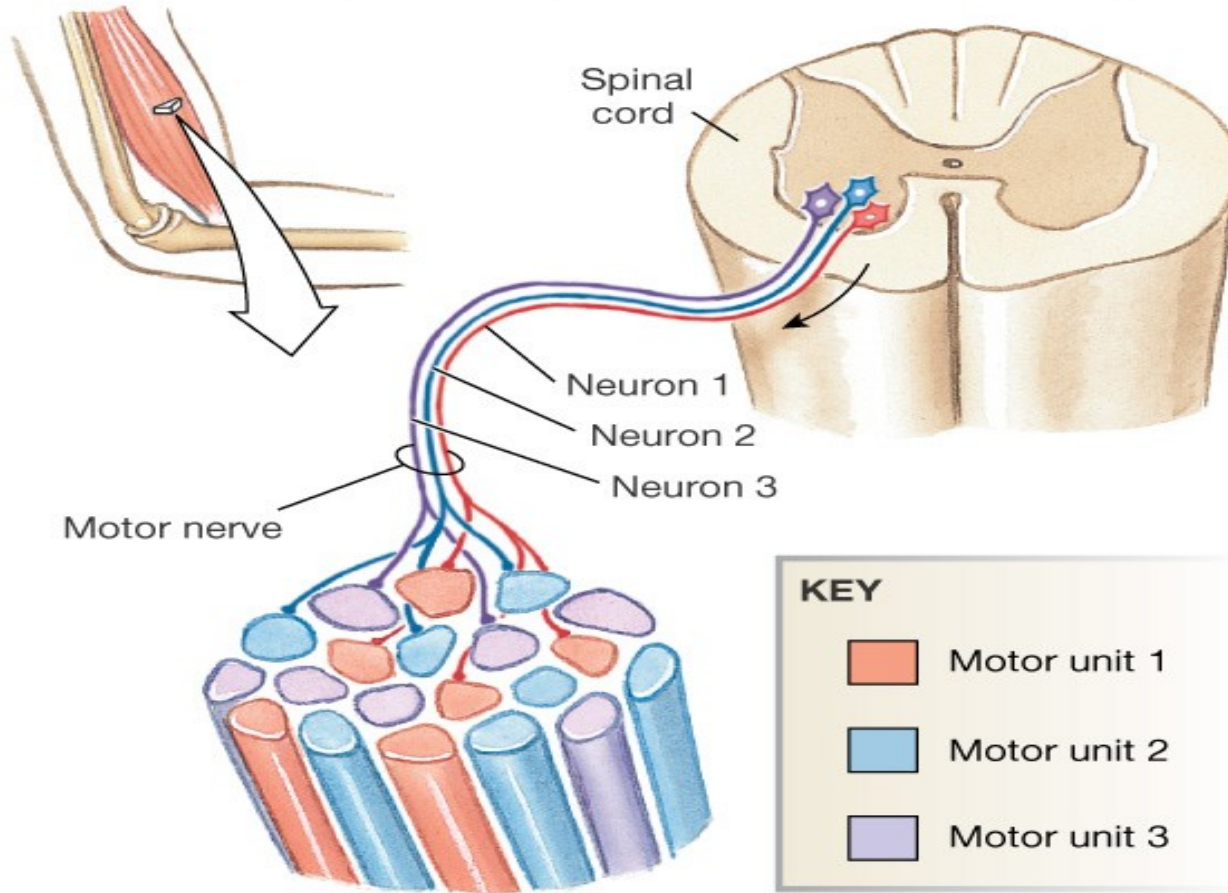
Hreyfieining

- Hreyfieining (**motor unit**) er ein hreyfitaugafruma og allar þær vöðvafrumur sem hún tengist
- Ein hreyfitaugafruma getur tengst 10-2000 vöðvafrumum
- Því smærri sem hreyfieiningin er, því nákvæmari hreyfing (t.d eru smærri einingar í höndum en fótum)
- Kraftur í vöðva fer eftir því hversu margar hreyfieiningar eru virkjaðar hverju sinni (motor unit recruitment)
- Stöðug ómeðvituð starfsemi fárra hreyfieinga viðheldur vöðvaspennu (vöðvatónus)

Hreyfieining

One muscle may have many motor units of different fiber types.

Hraðir og hægir vöðvapræðir

- Á grundvelli byggingar og starfsemi eru vöðvapræðir flokkaðir í
  - Hæga oxidatífa (rauðir) – orkuöflun aðallega með loftháðri öndun
  - Hraða oxidatífa-glycolýtíska – hafa bæði loftháða og loftfirrða öndun
  - Hraða glycolýtíska (hvítir) – stunda aðallega loftfirrða öndun
- Flestir vöðvar hafa blöndu af öllum þrem gerðunum, en í mismunandi hlutföllum

	Hægir loftháðir vöðvapræðir (rauðir vöðvapræðir)	Hraðir loftháðir (valfrjálisir) vöðvapræðir	Hraðir loftfirrtir vöðvapræðir (hvítir vöðvapræðir)
Tími sem tekur að mynda hámarks samdrátt	Hægastur	Milli	Hraðastur
Þvermál	Minnst	Milli	Stærst
Lengd samdráttar	Lengst	Milli	Styst
Úthald	Mikið úthald	Mikið úthald	Lítið úthald
Notkun	Mest notaðir: t.d. Til að viðhalda eðlilegri líkamsstöðu	Standa, ganga	Minnst notaðir: Notaðir í hreyfingar sem krefjast mkillar orku í lítinn tíma t.d. Stökkva eða spretta
Litur	Rauður	Rauður	Hvítur (föl bleikur)
Hvatberar	Margir	Margir	Fáir
Háræðar	Margar	Margar	Fáar
Orkuvinnsla	Loftháð orkuvinnsla	Bæði loftháð orkuvinnsla og loftfirrða	Lofffirrð orkuvinnsla

Hraðir og hægir vöðvaþræðir

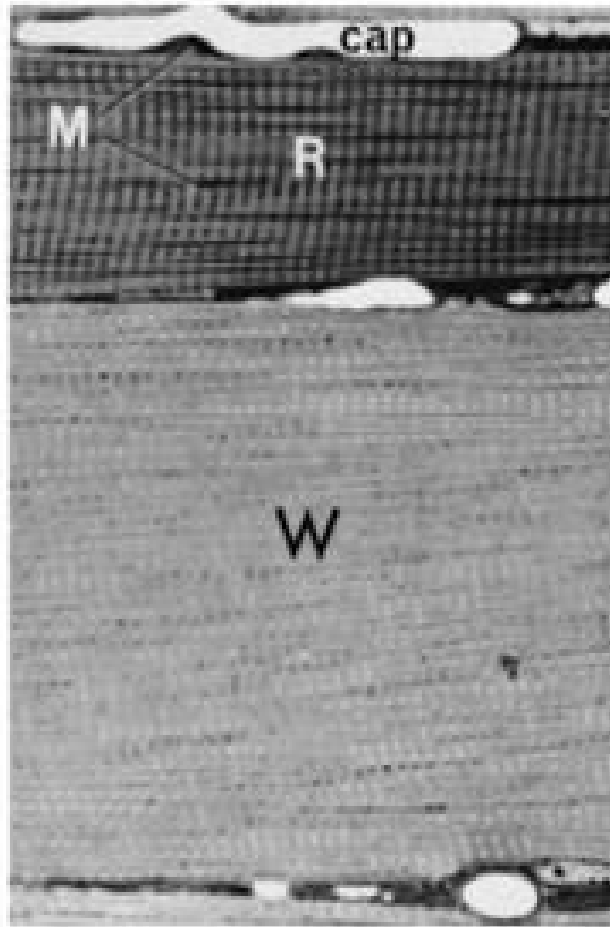

Spretthlaupar nota hvítu vöðvaþræðina mikið fyrir mikla orku í stuttan tíma

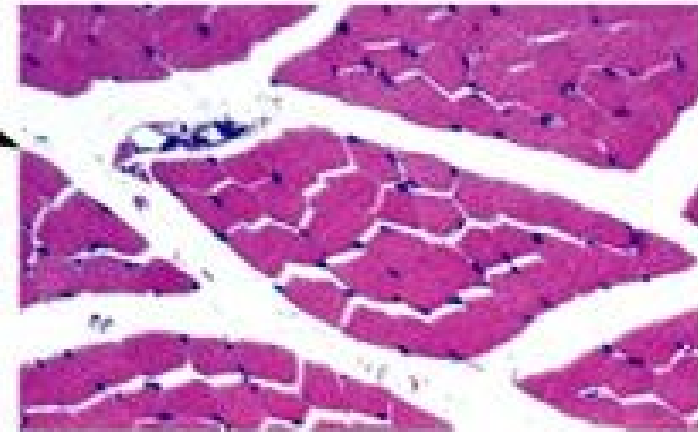

Langhlauparar notast aðallega við rauðu vöðvaþræðina

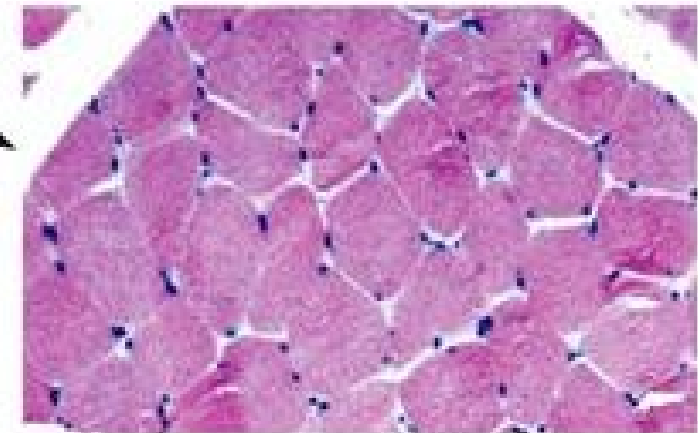
Hraðir og hægir vöðvaþræðir

Slow-twitch oxidative muscle fibers
Note smaller diameter, darker color due to myoglobin. Fatigue-resistant.

Fast-twitch glycolytic muscle fibers
Larger diameter, pale color. Easily fatigued.

Kraftþróun vöðva

- Ísótónískur samdráttur (hreyfikraftur)
  - Vöðvi stýttist (eða lengist) og orsakar hreyfingu
    - Til eru tvær tegundir af ísótónískum samdætti
      - Concentric: vöðvafestingar færast nær hvor annarri, þ.e. venjulegur samdráttur
      - Eccentric: vöðvafesturnar færst fjær hvor annarri en vöðvinn heldur í og hægir hreyfinguna, slakar vöðvanum niður
- Ísómetrískur samdráttur (kyrrstöðukraftur)
  - Vöðvi þróar kraft án þess að stýttast eða lengjast (sbr. þegar ýtt er á vegg)

Upptök og festa

- Sinar tengja vöðva við bein
- Flestir vöðvar tengjast beinum á tveim stöðum (upptök og festa)
- Flestir vöðvar liggja yfir a.m.k. ein liðamót
- Við vöðvasamdrátt verður hreyfing um liðmótin þannig að annað beinið er kyrrstætt en hitt hreyfist
- Upptök (**origo**) er festing vöðva við bein sem er kyrrstætt við samdrátt
- Festa (**insertio**) færast nær upptökum við samdrátt
  - Góð þumalputtaregla er að upptök eru nærlæg (proximalis) meðan festa er fjarlæg (distalis)
- Sumir vöðvar hafa festu í húð og þá færast húðin til við samdrátt (sbr. svipbrigðavöðvar)

Samstarf vöðva

- Flestar hreyfingar eru tilkomnar vegna samdráttar í mörgum vöðvum
- Agonisti (fyrsti hreyfari) er vöðvi sem veldur ákveðinni hreyfingu. Kallast einnig primus motor eða prime mover
  - Dæmi: m. biceps brachii (tvíhöfði) er agonisti í flexio á olnbogalið
- Antagonisti (gagnvirkur vöðvi) er vöðvi sem veldur gagnstæðri hreyfingu
  - Dæmi: m. biceps brachii (tvíhöfði) og m. triceps brachii (þríhöfði) eru antagonistar
  - Antagonisti verður að vera slakur til að agonistinn (primus motor) geti dregist saman

Samstarf vöðva

- Synergistar (samstarfendur) eru vöðvar sem valda sömu hreyfingu. Synergisti er því vöðvi sem hjálpar til við hreyfingu
  - Dæmi: brachialis er synergisti biceps brachii
- Fixatorar (festar) auka stöðugleika á uppökum hjá agonista og festir þannig beinið
  - Dæmi: Vöðvar sem festa humerus (upparmsbein) eru því fixatorar fyrir biceps. Deltoid (æxlarvöðvi) er því fixator fyrir samdrátt biceps
- Flexor er vöðvi sem minnkar horn á liðamótum, t.d. biceps
- Extensor er vöðvi sem gleikkar horn á liðamótum, t.d. triceps

